

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА РОЛЬ ЖІНКИ У ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ

Петреченко Світлана Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

Хмельницький інститут соціальних технологій

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

<https://orcid.org/0000-0002-7329-0219>

У сучасному суспільстві особливо актуальною стає тема ролі жінок у військовій сфері, їх участь у військовій службі та пов'язані з цим психологічні аспекти. Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» важливість виконання військової служби жінками набуває все більшого значення. Розкрито психологічні проблеми, з якими стикаються жінки-військовослужбовці, а саме: наявність у суспільстві стереотипів та упереджень щодо ролі жінки у військовій сфері, соціальний тиск і непорозуміння з боку родини, друзів та інших соціальних груп, сексуальне насильство та домагання, стрес і посттравматичний розлад, обмеження розвитку кар'єрного росту. Висвітлено гендерні дослідження іноземних психологів, виявлено недостатність наукових досліджень, які вказують на психологічні проблеми гендерної рівності та роль жінки у військовій службі. Охарактеризовано поняття «гендер», «гендерна рівність», «гендерна психологія», проведено і представлено дослідження за допомогою кількісних та якісних методів для належного аналізу цієї проблеми. На основі отриманих результатів проведених досліджень запропоновано рекомендації та заходи для підтримки гендерної рівності й психологічного здоров'я жінок-військових в Україні, що можуть бути важливим кроком у поліпшенні умов і статусу жінок у військовій галузі. У результаті проведеного наукового дослідження авторка дійшла висновку щодо того, що створення сприятливого та рівноправного середовища для жінок у військовій службі є важливою метою і вимагає комплексного підходу, подальших досліджень у цій області, в яких вбачаються перспективи впровадження заходів з подолання психологічних проблем гендерної рівності та ролі жінки у військовій службі в Україні, дослідження їх результативності. Стаття може бути корисною для фахівців у сфері гендерних досліджень, психології, а також для прийняття рішень, спрямованих на підтримку гендерної рівності та психологічного здоров'я жінок-військових в Україні.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна психологія, військовослужбовець, жінка-військовослужбовець, військова служба.

Petrenchenko Svitlana. Psychological problems of gender equality and the role of women in military service in Ukraine

In modern society, the topic of the role of women in the military sphere, their participation in military service and associated psychological aspects are becoming increasingly relevant. According to the Law of Ukraine «On Military Duty and Military Service» the importance of women serving in the military is growing. The psychological problems faced by female military personnel are revealed, namely: the presence of stereotypes and prejudices in society regarding the role of women in the military sphere, social pressure and misunderstanding from family, friends and other social groups, sexual violence and harassment, stress and post-traumatic stress disorder, limiting the development of career growth. The gender studies of foreign psychologists are highlighted, the insufficiency of scientific studies that point to the psychological problems of gender equality and the role of women in military service is revealed. The concepts of «Gender», «Gender Equality» and «Gender Psychology» are characterized, and research is conducted and presented using quantitative and qualitative methods to analyze this issue properly. Based on the results of the research, recommendations and measures are proposed to support gender equality and psychological health of military women in Ukraine, which can be an important step in improving the conditions and status of women in the military sector. As a result of the conducted scientific research, the author came to the conclusion that the creation of a favorable and equal environment for women in the military service is an important goal and requires

a comprehensive approach, further research in this area, which sees the prospects for the implementation of measures to overcome the psychological problems of gender equality and the role women in military service in Ukraine, research on their effectiveness. This article can be useful for specialists in the field of gender studies, psychology, as well as for decision-making aimed at supporting gender equality and psychological health of military women in Ukraine.

Key words: *gender, gender equality, gender psychology, military serviceman, female military serviceman, military service.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну питання гендерної рівності та роль жінки у військовій службі ще більш загострилося. Відповідно до частини 11 статті Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено, що жінки повинні виконувати військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, які передбачені законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [5]. А жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, окрім зазначених в абзаці першому цієї частини, беруться на військовий облік військовозобов'язаних за їхнім бажанням.

Також згідно з частиною 12 статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час [5]. У мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом). Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному

порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку.

Кількість жінок як військовослужбовців стрімко зростає: всього служить 60 тис. осіб, зокрема у лавах ЗСУ – 40 тис., на передовій – 5 тис. Це свідчить про те, що психологічних проблем, пов'язаних з гендерною рівністю та роллю жінки у військовій службі, в Україні стало значно більше і вони потребують їх вивчення та вирішення [6, с. 5].

Передусім потребують уваги та дослідження стереотипи й упередження суспільства щодо ролі жінки у військовій сфері, що впливають на їхнє сприйняття армії, обмежують їхні можливості та сприяють дискримінації.

Жінки, які вибирають кар'єру військовослужбовця, можуть стикатися зі значним соціальним тиском і непорозумінням з боку родини, друзів та інших соціальних груп. Це може у них викликати психологічний стрес та важкість в адаптації до нового оточення. Також вони можуть бути більш уразливими до сексуального насильства та домагань, що надалі впливає на їхню психологічну стійкість і відносини в колективі.

Жінки можуть бути особливо вразливими перед стресом і посттравматичним стресовим розладом, що потребує додаткової психологічної підтримки. У деяких військових підрозділах можуть існувати обмеження щодо можливостей для жінок, зокрема, відсутність можливості обіймати важливі командні посади, що впливає на розвиток їх кар'єри в цій сфері.

Гендерні дослідження проводилися такими психологами, як Ф. Джеймс, І. Кон, Д. Майерс, М. Мід, Дж. Скотт, Р. Столлер, З. Фрейд. Вони наголошували, що гендер стосується не тільки жінок або чоловіків,

а взаємин між ними і шляхів, за допомогою яких вони створюються в суспільстві. Але наукових робіт, які би вказували на психологічні проблеми гендерної рівності та роль жінки у військовій службі, недостатньо. Серед авторів, які торкалися цієї тематики, є С.О. Микитюк, А.В. Стадник, С.М. Хорунжий. Вони показали, що у військовій службі існує дискримінація та стереотипи відносно жінок-військовослужбовців [4, с. 21].

Тема статті в умовах сьогодення є малодослідженою, вимагає власних досліджень для розвитку та розширення цієї області, що може зробити важливий внесок у розуміння психологічних проблем гендерної рівності й сприяти формуванню більш прогресивних практик у військовій службі.

Метою роботи є аналіз та дослідження психологічних проблем гендерної рівності та ролі жінок у військовій службі в Україні; розроблення рекомендацій розвитку гендерної рівності під час служіння; обговорення перспектив і важливість подальших досліджень у цій області.

Результати дослідження. Для вирішення психологічних проблем гендерної рівності та ролі жінок у військовій службі в Україні спочатку потрібно охарактеризувати поняття «гендер», «гендерна рівність» та «гендерна психологія».

На думку О. Скар, гендер – це «комплекс соціально сконструйованих відмінностей: психологічних, соціальних і культурних ознак, за якими розрізняють осіб чоловічої та жіночої статі – маскулінні й фемінінні» [3, с. 45]. Н. Грицьак вважає, що гендер є «складним соціокультурним процесом конструювання суспільством відмінностей між чоловічими і жіночими ролями, поведінкою, ментальними та емоційними характеристиками», а гендерною рівністю є «поведінка, прагнення та потреби жінок і чоловіків, які враховуються, оцінюються й підтримуються рівним чином» [3, с. 48].

Європейська комісія психічного здоров'я та психосоціальної допомоги пояснює, що рівність не означає, що жінки та чоловіки стануть однаковими, але права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків не залежатимуть від того, народилися вони жінками чи чоловіками. Рівність між жінками та чоловіками розглядається як необхідна

умова та показник сталого людиноцентричного розвитку [1].

Таким чином, гендерною психологією є напрям психологічного знання, що вивчає характеристики гендерної ідентичності, які визначають соціальну поведінку людей залежно від їх статевої чи гендерної приналежності.

Гендерна рівність у військовій сфері є необхідною для забезпечення оптимального функціонування та ефективності військових структур. Рівність у можливостях дозволяє використовувати належні здібності та навички кожної особи незалежно від її статі. Проте психологічні проблеми, з якими стикаються жінки-військовослужбовці, перешкоджають створенню сприятливого середовища у військовій службі, забезпеченню рівних можливостей та врахуванню їхніх потреб та особливостей.

Тому було проведено дослідження, яке включає кількісні та якісні методи, такі як: опитування, спостереження та інтерв'ю з військовими жінками та чоловіками, командирами та фахівцями з гендерних питань, при цьому дотримуючись принципів конфіденційності та безпеки даних.

В опитуванні «Стереотипи й упередження щодо ролі жінок у військовій службі» брало участь 5 осіб, з них двоє чоловіків-військовослужбовців, 1 жінка-військова, 1 продавець магазину, 2 перехожих. Їм була представлена інформація, що зазначена у табл. 1.

На основі отриманих результатів можна зробити такі висновки:

60% учасників опитування відзначили, що жінки можуть стикатися зі стереотипами, такими як неможливість виконання фізичних завдань на військовій службі та переконання, що це справа виключно для чоловіків. Це вказує на наявність стереотипів, які обмежують жінок у цій сфері. 40% учасників також вказали на інші стереотипи, але їх розподіл був менш однорідним.

Щодо впливу стереотипів на рівень довіри до жінок у військовій службі відповіді розділилися, і це свідчить про різні точки зору учасників.

40% учасників опитування висловили підтримку заходів для боротьби з упередженнями та дискримінацією щодо жінок у військовій службі. У 60% учасників позиція була не впевненою.

**Опитувальник «Стереотипи й упередження
щодо ролі жінок у військовій службі»**

Частина опитування	Запитання
Демографічні питання	Ваш вік: – Молодший/молодша 18 років. – 18-24 роки – 25-34 роки – 35-44 роки – 45-54 роки – 55-64 роки – старший/старша 65 років
	Ваша стать: – Чоловік – Жінка – Інше (будь ласка, вкажіть)
	Місце проживання (місто/село)
Стереотипи та упередження	Як ви гадаєте, які стереотипи пов'язані з жінками у військовій службі? (Виберіть всі, що відповідають вашим уявленням): – Жінки не можуть виконувати фізичні завдання у військовій сфері – Військова служба – це справа виключно для чоловіків – Жінкам слід обмежувати доступ до певних військових спеціальностей – Жінки служать у військових силах лише через змушування – Жінки не можуть бути ефективними в командному оточенні – Інше (будь ласка, вкажіть)
	Якщо ви вважаєте, що існують стереотипи про жінок у військовій сфері, чи впливають ці стереотипи на рівень довіри до жінок у військовій службі? (Виберіть одну або декілька відповідей): – Так, стереотипи позитивно впливають на рівень довіри до жінок у військовій службі – Так, стереотипи негативно впливають на рівень довіри до жінок у військовій службі – Ні, стереотипи не впливають на рівень довіри – Не впевнений/не впевнена
Заходи проти упереджень і дискримінації	Чи підтримуєте ви заходи для боротьби з упередженнями та дискримінацією щодо жінок у військовій службі? – Так – Ні – Не впевнений/ не впевнена
	Які конкретні заходи ви вважаєте ефективними для зменшення упереджень і дискримінації у військовій сфері?
Заключні запитання	Чи є у вас особистий досвід або знайомство з жінками, які служать у військовій службі? Якщо так, поділіться короткими враженнями або історіями.
	Чи є щось ще, що ви хочете сказати щодо цієї теми?

Лише військовослужбовці змогли надати рекомендації щодо зменшення дискримінації жінок, інші цивільні люди – ні.

Щодо соціального тиску жінок, які вибирають кар'єру – служити на війні, і непорозуміння з боку родини, друзів та суспільства, було взято інтерв'ю у 5-ти респондентів – жінок-військових. Їм задавались такі питання:

– Чому ви вирішили вибрати кар'єру у військовій сфері, і як це вплинуло на ваше рішення?

– Які види соціального тиску ви відчули від вашої родини, коли оголосили про свій вибір?

– Як ваші друзі та оточуючі реагували на ваше рішення стати військовослужбовцем? Чи були серед них негативні реакції?

– Яким чином соціальний тиск і непорозуміння з боку родини, друзів і суспільства вплинули на ваш психологічний стан і самооцінку?

– Які поради ви могли б надати іншим жінкам, які розглядають можливість вступу у військову кар'єру і можуть стикнутися зі схожим соціальним тиском?

Всі респондентки вказали на сильну мотивацію і покликання вступати у військову службу. Вони зрозуміли, що можуть зробити позитивний внесок для України.

60% учасників зазначили, що стикалися зі значним соціальним тиском від своїх родин, коли сповістили про своє рішення вступити до армії. Деякі друзі не розуміли мотивації, виражали сумніви щодо їх здатності впоратися зі службою. Лише 40% знайшли підтримку та розуміння серед суспільства. Всі респондентки визнали, що вступ до військової сфери був супроводжений психологічним стресом і труднощами в адаптації до нового оточення. Проте багато з них навчилися ефективно впоратися із цими викликами завдяки підтримці внутрішнього колективу і тренінгам для психологічної стійкості. Всі жінки-військовослужбовці відзначили позитивні аспекти свого вибору кар'єри у військовій сфері, такі як відчуття досягнень, можливості для професійного зростання та внесення вагомого внеску в безпеку країни тощо.

Також було проаналізовано та проведено спостереження щодо інших психологічних проблем, таких як сексуальне насильство і домагання до жінок у військовій службі, стрес та посттравматичний розлад, обмеження обіймати важливі командні посади, що підтвердило наявність таких проблем [2]. Були зафіксовані випадки, коли жінки ставали об'єктом сексуального насильства та недопустимого ставлення з боку колег, що вплинуло на психологічний стан жінок і створило негативну атмосферу у військових підрозділах. Виявлено, що військова служба в умовах конфліктів та бойових дій, пов'язана зі значним психологічним стресом жінок, спричиняла симптоми посттравматичного розладу після повернення з військових операцій.

Спостереження показало, що жінкам у військовій службі часто ускладнюється доступ до вищих командних посад через стереотипи та структурні обмеження, що, на думку жінок-військовослужбовців, впливає на професійний ріст та ускладнює їхні можливості для внесення важливих вкладів у військовий ланцюг командування.

Аналіз результатів дослідження. Проведені дослідження психологічних проблем гендерної рівності та ролі жінки

у військовій службі дають змогу розробити рекомендації та вжити заходів для запобігання сексуальному насильству та домаганням жінок, уникнення стереотипів й упереджень суспільства щодо ролі жінки у військовій службі, стресу, посттравматичного стресового розладу, ситуацій соціального тиску та непорозуміння з боку родини, друзів та інших соціальних груп [7].

Для вирішення цих проблем розроблено такі рекомендації та заходи:

- психологічна підтримка (забезпечення доступу для жінок-військовослужбовців, створення умов для відкритого обговорення питань психічного здоров'я);
- розповсюдження інформації про гендерну рівність та роль жінок у військовій службі (створення брошур, інформаційних листів тощо);
- запровадження навчально-методичних посібників (для психологів, військовослужбовців, членів їхніх сімей, студентів та інших соціальних груп);
- проведення тренінгів для військових осіб (на розуміння та підтримку гендерної рівності);
- постійний збір й аналіз даних про участь жінок у військовій службі та їхнє становище.

Вказані заходи та рекомендації мають потенціал покращити психологічні умови жінок у військовій службі, сприяти більшому розумінню та прийняттю гендерної рівності в цій сфері. Для успішної реалізації цих заходів важливо співпрацювати з усіма зацікавленими сторонами, включаючи органи державної та місцевої влади, громадські організації, психологів, військовослужбовців тощо.

Висновки. Отже, створення сприятливого та рівноправного середовища для жінок у військовій службі є важливою метою і вимагає комплексного підходу, подальших досліджень у цій області, в яких убачаються перспективи впровадження заходів з подолання психологічних проблем гендерної рівності та ролі жінки у військовій службі в Україні, дослідження їх результативності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Euromillions survey – gender actuality. Women in the armed forces. *Euromil*. URL: <http://surl.li/lnzkg>
2. The importance of Gender Equality in the Military. *SEESAC*. URL: <http://surl.li/ppuk>
3. Арнаутова В., Лукічов В., Нікітюк Т. Формування гендерної компетентності військового персоналу : Путівник гендерної інтеграції у Збройних силах України. Київ : Міністерство оборони України, 2020. 236 с. URL: <http://surl.li/lnyds>
4. Кротиков В.П., Топальський В.Л. Актуальні проблеми гендерної політики у Збройних силах України : навч.-метод. посіб. Київ : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2011. 112 с. URL: <http://surl.li/lnzoe>
5. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 27. URL: <http://surl.li/ppuk>
6. Стан реалізації у Збройних Силах України гендерної політики держави. Київ : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2020. 61 с. URL: <http://surl.li/lnzqv>
7. Стратегія гендерної рівності ради Європи 2018–2023 роки. *Рада Європи*. URL: <http://surl.li/bwscsh>

REFERENCES:

1. Euromillions survey – gender actuality/ women in the armed forces. *Euromil*. URL: <http://surl.li/lnzkg> [In English].
2. The importance of Gender Equality in the Military. *SEESAC*. URL: <http://surl.li/ppuk> [In English].
3. Arnautova V., Lukichov V., & Nikitiuk T. (2020) Formuvannia hendernoї kompetentnosti viiskovoho personalu: Putivnyk hender. intehratsii u Zbroiny sylakh Ukrainy [Formation of gender competence of military personnel: Guide to gender. integration into the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: Ministerstvo oborony Ukrainy, 236 p. Retrieved from: <http://surl.li/lnyds> [In Ukrainian].
4. Krotikov V. P., & Topalskyi V. L. (2011) Aktualni problemy hendernoї polityky u Zbroinykh sylakh Ukrainy: navch.-metod. posib. [Actual problems of gender policy in the Armed Forces of Ukraine: teaching method. manual]. Kyiv : Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy, 112 p. Retrieved from: <http://surl.li/lnzoe> [In Ukrainian].
5. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu : Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 27 [On military duty and military service: Law of Ukraine no 03/25/1992 No. 27]. Retrieved from: <http://surl.li/ppuk> [In Ukrainian].
6. Stan realizatsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy hendernoї polityky derzhavy [State of implementation of the state's gender policy in the Armed Forces of Ukraine] (2020). Kyiv : Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy, 61 p. Retrieved from: <http://surl.li/lnzqv> [In Ukrainian].
7. Stratehiia hendernoї rivnosti rady Yevropy 2018–2023 roky [Gender Equality Strategy of the Council of Europe 2018–2023]. *Rada Yevropy – Council of Europe*. Retrieved from: <http://surl.li/bwscsh> [In Ukrainian].